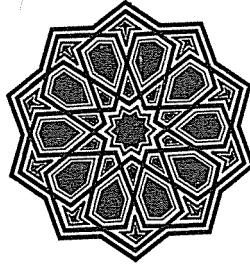

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XLI

HIRİSTİYANLARIN BÖLÜNME SÜRECİNE GENEL BİR BAKIŞ

*Dr Ahmet Hikmet EROĞLU**

GİRİŞ

Hıristiyanlık, mensuplarının sayısı bakımından, dünyanın en büyük dinlerinden birisidir. Filistin bölgesinde ortaya çıkan ve İsa Merkezli dine inananlara isim olan "Hıristiyan" kelimesi, Hz. İsa'dan sonra ortaya çıkmış¹ ve M.S. 60 yılından itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Daha önce, Hz. İsa'ya bağlı olanlara, kardeşler, ermişler veya inananlar denilmiştir.² Ancak bu kelime, tarih boyunca mütecanis bir topluluğa ad olmamıştır. XVI. Yüzyıldan itibaren, "Hıristiyanlık" kavramından "Ortodoksluk", "Katoliklik" ve "Protestanlık" kavramları daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramlar, çoğu zaman, Hıristiyan mezheplerini ifade etmek için kullanılmıştır. Bazan da "Ortodoks dini", "Katolik dini", "Protestan dini" şeklinde, mezhep adları sanki ayrı birer dini ifade ediyormuş gibi kullanılmıştır. Bu kavramların ayrı dinleri ifade ediyormuş gibi kullanılmasına, XX. yüzyılın ortalarına kadar Ortodoks, Katolik veya Protestan olarak nitelenen toplulukların, birbirlerini küfür ile, sapıklıkla suçlamaları, kendilerinden başkalarını Hıristiyan saymamaları neden olmuştur.

Günümüzde, kendilerini Hıristiyan olarak niteleyen çok sayıda topluluk yaşamakta ve bunlar dünyanın her tarafında, taraftar kazanmak için çalışmaktadır. Ancak, bu toplulukları yeterince tanıyabilmek, onların geçmişleri hakkında bilgi sahibi olmaya, çıkış sebeplerini bilmeye bağlıdır. Bu çalışmamız, günümüzde, kendisini "Hıristiyan" olarak niteleyen toplulukların, aralarında ayrılığa sebep olan teolojik tartışmaların ortaya konulması ve böylelikle, tarihi arka planlarının öğrenilmesi konusunda katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmamızın sınırını, Katoliklik,

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1. "Hristiyan" kelimesi, ilk defa Hristiyanların Kutsal Kitap koleksiyonuna dahil olan ve İsa'dan sonraki olayların anlatıldığı "Resullerin İşleri" bölümünde kullanılmıştır. (Bkz. Resullerin İşleri, XI/26.)

2. Voltaire, Felsefe Sözlüğü, (Çeviren Lütü Ay), İstanbul 1995, I/456.

Ortodoksluk ve Protestanlığın ortaya çıkış sürecinin tamamlanması belirleyecektir.

A. Doğu ve Batı Kiliselerinin Ayrılışından Önce, Hıristiyanlar Arasında Meydana Gelen Bölünmeler

Hız. İsa'ya inananlar arasında ilk anlaşmazlık, Yahudi şeriatına uyup-uymama konusunda ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlık, ilk zamanlar, yayılmaya sinagoglardan başlamıştır. Kudüs'te yaşayan Yahudilerden Hız. İsa'ya inananlar, Yahudi şeriatına uymaya devam etmiştir. Diaspora Yahudileri ise, büyük ölçüde Grek nüfuzu altında kalmalarından dolayı, Yahudi şeriatını devam ettirme konusunda pek titiz davranmamışlardır. Nitekim böyle bir çevrede yetişen Pavlus, Grek kültürünün etkisinden kurtulamamış ve diaspora Yahudileri arasında Hız. İsa'ya inananların en önemli şahsiyeti haline gelmiştir³.

Önceleri şiddetli bir Hıristiyan düşmanı olmasına rağmen, sonradan Havariler arasına katılan Pavlus, Yahudi şeriatına uymayı, Hıristiyanlığın Putperestler arasında yayılmasının en büyük engeli olarak görmüştür. O, Hıristiyan olduktan sonra, dinin kurallarına titizlik göstermekten çok yayılmasına önem vermiş ve Misyonerlik faaliyetine başlamıştır. Bu amaçla ilk seyahatini Antakya'ya yapmış, daha sonra da Anadolu'daki sinagoglarda vaaz etmiştir. Misyonerlik çalışmalarını daha çok Putperestler arasında yoğunlaştırmıştır. Bu sebeple, Putperestler arasında Hıristiyanlığı yaydığı için Pavlus'a, "Yabancılar Havarisi" adı verilmiştir.⁴

Pavlus, Hıristiyanlığın Putperestler arasında yayılabilmesini kolaylaştırmak için, yeni dine girenlerin Yahudi şeriatına uymayabileceğini düşünmüş ve sünnet gibi, onlara zor gelebilecek bazı dini yükümlülüklerden onları muaf tutmuştur. İşte Pavlus tarafından verilen dini içerikli tavizler, yeni Hıristiyan olanların, Yahudi şeriatına uyup uymama veya hangilerine ne kadar uyacakları konusunda tartışmaların başlamasına sebep olmuştur. Bu anlaşmazlığın giderilmesi için Pavlus, Kudüs'e gelmiş ve orada, 49-50 yıllarında "Havariler Konsili" adıyla anılan konsili toplamıştır. Bu konsilde o, Anadolu'daki Hıristiyanlaştırdığı insanların durumundan bahsetmiş, Hıristiyanların çoğalması için, bu dine yeni girecek olanlara kolaylık gösterilmesinin gereği üzerinde durmuştur. Konsil, putlara kurban edilen şeylerden, kandan, boğulmuş hayvan etinden yenmesini ve zina yapmayı yasaklamış, Putperestlerden yeni dine girenlere başka sınırlama getirilmemesine karar vermiştir.⁵ Bu konsilde, kısa bir süre sonra, Pav-

3. Claude Prudhomme, *Histoire des Chretiens*, Paris 1992, 20.

4. Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, TDV Yayınları, Ankara 1995, 19.

5. Resullerin İşleri, XV/29; Geniş bilgi için bkz. Ekrem Sarıçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, İstanbul 1983, 217-218.

lus'un temsil ettiği görüş, Hıristiyanlar arasında egemen olmaya başlamıştır. Başlangıçta çoğunlukla muamelatla ilgili hususlar üzerinde yoğunlaşan anlaşmazlıklar, sonraları Hz. İsa'nın tabiatı konusunda ortaya çıkacak olan tartışmalar ve Hz. İsa'nın tanrılaştırılmasına kadar uzanacak olan süreci başlatmıştır.⁶

Havariler konsilinden sonra, Hıristiyanlar arasında iki grup ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi Pavlus'un görüşlerinin hakim olduğu grup, diğeri de "Yahudi-Hıristiyanlar" grubu olmuştur. Bu husus, Pavlus'un Galatyalılara yazdığı mektupta, Petrus'a "sünnetlilik İncil"i, kendisine de "sünnetsizlik İncili" verildiğinden bahsetmesinden de anlaşılmaktadır.⁷ Hz İsa'dan sonra II. Yüzyılın ortalarına kadar Pavlus Hıristiyanlığı taraftarları ile Yahudi-Hıristiyanlar arasındaki mücadele yoğun bir biçimde devam etmiştir.⁸

Yukarıda da görüldüğü gibi, Pavlus, Hıristiyan inancını Putperestler arasında yaymayı hedeflemiş, diğerleri de daha çok Yahudiler arasında yaymaya gayret göstermişlerdir. İkinci guruba mensup olanlar, Yahudiliğin bazı esaslarını, özellikle de Tevhid inancını devam ettirmişlerdir.⁹ Hz İsa'nın "Dağdaki Vaazi" olarak bilinen ve Matta İncilinde bahsedilen¹⁰ fakirliği esas kabul ettikleri için bu ilk Hıristiyan grubuna "Ebionitler" (Fakirler) denilmiştir. Ebionitler, V. Yüzyıla kadar varlıklarını devam ettirmişler, daha sonra da, Pavlus zihniyetinin taraftarlarının sayılarının artmasıyla Hıristiyanlığın yeni kazandığı muhtevadan dolayı adlarından bahsedilmez olmuştur.¹¹ Günümüzde de Hıristiyanlar, büyük bir çoğunlukla Pavlus geleneğini devam ettirmektedirler.

Hıristiyanlık, II. Yüzyılın sonlarına doğru, Anadolu'dan Roma'ya kadar geniş bir alanda yayılmıştır. Hıristiyanlığın yayıldığı alan, büyük ölçüde Roma İmparatorluğunun sınırları içinde kalmıştır. Roma İmparatorluğunda, Hıristiyanlara büyük zulümler yapılmış; ancak, 313 yılında İmparator Konstantin zamanında Milan Fermanınının yayınlanması ile onlar, geniş bir din ve vicdan hürriyeti elde etmişlerdir.¹² Daha önce Pagan İmparatoru olan Konstantin, bu tarihlerden itibaren Hıristiyanların İmparatoru konumuna girmiştir. Daha önce Hıristiyanlara baskı yapan İmparator, Hıristiyanlığı resmi din haline getirdikten sonra Paganlara baskı yapmaya başlamıştır.

6. Günay-Tümer- Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1997, 268.

7. Galatyalılara, II/7.

8. Maurice Bucaille, Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim, (Çeviren Suat Yıldırım), 82.

9. Bkz. Tümer-Küçük, age., 268.

10. Bkz. Matta, V/1-11.

11. Bkz. Sarıçioğlu, 219-228; Tümer- Küçük, 314-315.

12. Paul Lemerle, Histoire de Byzance, PUF, Paris 1948, 18.

381 yılında icra edilen İstanbul Konsilinde Hıristiyanlığın en önemli iman esası haline gelen "teslis" (trinite=üçleme) inancının temelleri büyük ölçüde Pavlus tarafından atılmıştır. Bu inanca, daha ilk yıllardan itibaren yükselmeye başlayan itirazlar ve Hıristiyanlar arasındaki ihtilaflar, IV. Yüzyılda Arius ile yeniden alevlenmiştir. Arius, "Baba" veya "Tanrı"nın sonsuz ve doğrulmamış olduğunu oysa "Oğul" yani "İsa"nın, "Baba" tarafından yaratıldığını, dolayısıyla ikisinin aynı cevhere sahip (consubstantialite) olmadığını ileri sürmüştür. O, bu görüşüyle, dolaylı olarak İsa'nın tanrı olduğu inancını reddetmiştir. Bunun üzerine, İskenderiye Patriği, Arius'u afaroz etmiş ve topladığı bir sinod ile bu kararını tasdik ettirmiştir.¹³

Ariuşçuluk, afaroz edilmesine rağmen, İmparatorluk içinde problem olmaya devam etmiştir. Bunun üzerine İmparator Konstantin, Hıristiyanlar arasındaki görüş ayrılıklarını gidermek amacıyla 325'te İznik'te bir konsil toplamıştır. Hıristiyanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olan ve ilk Genel Konsil olarak kabul edilen bu konsilde büyük tartışmalar olmuş ve sonunda, Oğul'un (İsa), Baba ile aynı cevherde olduğuna karar verilmiş, Arius afaroz edilmiş ve onun fikirleri reddedilmiştir.¹⁴ Bununla beraber, Ariuşçuluk cereyanı IV. Yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Hıristiyanlığın ilk dönemlerindeki görüş ayrılıklarının sonucu olarak ortaya çıkan ve Ariuşçuluk diye adlandırılan bu mezhebin, günümüz Hıristiyan mezheplerinden olan ve Teslis'i kabul etmeyen Üniteryanizm'in ortaya çıkışında önemli etkileri olduğu öne sürülmüştür.¹⁵ Üniteryanlar, Hıristiyanların günümüzde sürdürdükleri birliği sağlamaya yönelik çalışmalarına, "teslis"i temel olarak kabul etmelerinden dolayı iştirak etmemektedirler.

Arius'tan sonra, Hıristiyanlar arasında kayda değer en önemli bölünmelerden biri de Nestorius'un (öl. 450), İsa'nın İnsan-Allah değil, Allah taşıyıcısı olduğu görüşünü ileri sürmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Ona göre; Hz. İsa, Allah değil, insan olarak doğmuş ve bedenine Logos'un (Kelam) girmesi ile Tanrı olmuştur. Nestorius, bu yüzden Hz. Meryem'e Teotokos (Tanrı Anası) denilemeyeceğini, ona sadece Christotokos (İsa'nın Anası) denilebileceğini öne sürmüştür.¹⁶ Arius'unkinden farklı olan, ancak; 325 İznik Konsili kararlarına da uymayan Nestorius'un fikirleri de, İsa'nın tanrılığını gölgeleyebilecek görüşler olarak değerlendirilmiştir.

13. Bkz. Lemerle, age., 19; Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", AÜİF Dergisi, Ankara 1985, XXVII/126.

14. Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, S.Ü. Yayınları, Konya 1989, 120-121.

15. Bkz. İsmail Yılmaz, Üniteryanizm'in Doğuşu ve Bunu Etkileyen Dini Sebepler, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, 38-42; M. Ebu Zehra, Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar, (Çev. A. Nuri) İstanbul 1978, 228-238.

16. Aydın, age., 122-123; Felicien Challaye, Dinler Tarihi, (Çev. Semih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1963-206.

Papa tarafından Nestorius'un fikirleri ile mücadele etmekle görevlendirilen İskenderiye Piskoposu Chrille, Nestorius'un fikirlerine karşı şiddetle karşı çıkmış ve onun fikirlerini çürütmek amacıyla deliller ileri sürmüştür. Ancak bunu yeterli bulmayan Papa, Roma'da bir sinod toplamış ve Nestorius'u aforoz etmiştir. Nestorius, Papa'nın afarozundan sonra da fikirlerini yaymaya devam etmiştir. Nestorius tarafından başlatılan bu hareketi durdurabilmek için, 431 yılında, İskenderiye ve Roma Piskopolarının önderliğinde, Hıristiyanlarca III. Genel Konsil olarak kabul edilen Efes Konsili toplanmıştır. Bu konsilde, Nestorius'un fikirleri reddedilerek, Meryem'e Teotokos yani Tanrı Anası denilmesi kararına varılmıştır.¹⁷ Bizans Devleti içinde baskılardan dolayı yayılma imkanını kaybeden Nestorius'un fikirleri, İran üzerinden Orta Asya'da kadar ulaşmıştır.¹⁸ Ancak, İslamiyetin Orta Asya'ya yayılmasından sonra Nesturilik oralandan kaybolmuştur. Günümüzde, İran ve Irak'ta çok az sayıda Nesturi bulunmaktadır.¹⁹

Nestorius'un, İsa'nın ilahi tabiatını zayıflatıcı nitelikteki görüşlerine tepki olarak, İsa'nın ilahi tabiatı üzerinde daha çok vurgu yapılmaya başlanmıştır.²⁰ Bunlardan biri olan Eutyches, İskenderiye Piskoposu Chrille'in bu konudaki fikirlerini geliştirerek, İsa'nın iki tabiatının, insan olduktan sonra tek ve ilahi tabiat haline geldiğini, İsa'nın insani tabiatının ilahi tabiatı içerisinde tamamen eridiğini ileri sürmüştür.²¹ Ona göre, İsa'nın insani tabiatı, okyanusta bir damla sirkenin kaybolması gibi ilahi tabiatı içerisinde tamamen erimştir.²² Crille tarafından başlatılan ve Eutyches tarafından sistemleştirilen bu görüş etrafında toplananlar, İsa'da tek tabiat kabul ettikleri için "Monofizit" (Tek Tabiatçı) olarak nitelendirilmişlerdir.²³

İmparatorluğunda inanç farklılıklarından dolayı ortaya çıkan tartışmalardan rahatsız olan İmparator Marcian, bu farklılıkları gidermek amacıyla, 451 yılında Kadıköy'de bir Konsil toplamıştır. Hıristiyanlarca IV. genel konsil olarak kabul edilen bu konsilde, İsa'nın tam teşekkül etmiş, birbirinden ayrılmaz ancak birbirine de karıştırmaz iki tabiatı olduğu kabul edilmiş ve Monofizit doktrin reddedilmiştir.²⁴ Böylece İmparator da, Konsilin hamisi sıfatıyla konsil kararlarının takipçisi olmuştur.

17. Jean-Michel Bihoud, *Histoire des Chretins d'Orient*, Editions l'Harmattan, Paris 1995, 49-50, Mehmet Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Konya 1991, 17.

18. Nesturiliğin Orta Asya'ya yayılışı konusunda geniş bilgi için bkz. Ünver Günay-Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Ankara 1997, 141-147.

19. Bkz. G. Barker, *O'nun İzinde*, İstanbul 1985, 60.

20. Ali İsmail Güngör, *Vatikan, Misyon ve Diyalog*, Ankara 1997, 17.

21. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Ankara 1991, 54.

22. Mustafa Erdem, "Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara 1997, XXXVI/155.

23. Barker, age., 47.

24. Bkz. Ostrogorsky, 55.

Kadıköy konsilinde Monofizit görüşün mahkum edilmesi, ahalisinin büyük bir kısmı Monofizit görüşü benimseyen Bizans'ın Doğu vilayetlerinde özellikle de Suriye ve Mısır'da siyasi problemler ortaya çıkarmış ve onların merkezî yönetimden uzaklaşma temayülüne girmelerine sebep olmuştur. Monofizit görüşü benimseyenler, Kadıköy Konsilinde mahkum edilmesine rağmen, görüşlerinden vazgeçmemişlerdir. Onların dini tepkileri siyasileşmiş ve Mısır Kilisesi, ayinlerinde Grekçeyi kaldırarak, onun yerine kendi lisanları olan Kıpt dilini ikame etmiştir. Bu yüzden Müslümanlar, Mısır'a geldiğinde, inanç ayrılığından dolayı kendi dindaşlarının zulmü altında bulunan Kıptiler, onları kurtarıcı gibi karşılamışlardır.²⁵

Kadıköy Konsili kararlarının, siyasi otoritenin desteği alınarak zorla kabul ettirilmeye çalışılmasından dolayı İskenderiye, Antakya ve Kudüs'te karışıklıklar çıkmıştır.²⁶ Hem Mısır hem de bir zamanlar Nesturilerin merkezi durumunda bulunan Suriye, Kadıköy konsilinde kabul edilen dogmayı reddetmiş ve böylece, Diyofizit (iki tabiatçı) Bizans Kilisesi ile, Monofizit Suriye Kilisesinin ayrılış süreci fiilen başlamıştır.²⁷

Bu çözülme, farklı Hıristiyan topluluklara da sirayet etmiştir. Nitekim, kendi iç meselelerinden dolayı Kadıköy Konsiline katılmayan Ermeniler, sonradan öğrendikleri konsil kararlarını, Bizans İmparatorluğu ile aralarındaki siyasi sebeplerden dolayı kabul etmemiş ve Monofizit görüşü benimseyerek milli bir Kilise oluşturmaya yönelmişlerdir.²⁸ Ermenilerin büyük bir çoğunluğu günümüzde de Monofizit anlayışı devam ettirmektedirler.

Kadıköy konsilinden sonra, Monofizit doktrini benimseyen Kiliseler, ana guruptan koparak ayrı Kiliseler haline gelmişlerdir. Günümüzde, Monofizit mezhebi benimseyen üç ana Kilise mevcuttur. Bunlar, Yakubi Kilisesi, Kıpti Kilisesi²⁹ ve Ermeni Kilisesidir.³⁰

B. Ortodoksluk ve Katolikliğin Ortaya Çıkışı

Hıristiyanlık, Doğu'da ve Batı'da, tarihi sebeplerden dolayı farklı bir gelişim sürecinden geçmiştir. Daha önce Roma İmparatorluğunda büyük zulümlere uğrayan Hıristiyanlar, 313 yılında yayınlanan Milan fermanından sonra dini hürriyet elde ederek rahat bir ortama kavuşmuşlardır. Bir kaç yıl sonra da Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğunun resmi dini haline

25. Bkz. Erdem, agm., 158.

26. A. Vasiliev, Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev. Arif Müfid Mansel, Ankara 1943, I/130-131.

27. Ostrogorsky, 55.

28. Tümer-Küçük, age. 307.

29. Bkz. Erdem, agm.

30. Bkz. Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, Ankara 1997.

gelmiştir. Ancak bunun sonucunda İmparatorlar, dini işlere hatta ilahiyat konularına bile müdahale etmeye başlamışlardır. Bunun somut bir örneği olarak, 325'te Ariusçuluğa karşı İznik'te bir konsilin toplanmasının kararını İmparator Konstantin vermiştir.³¹ Bizans İmparatorlarının anlayışlarına göre, dogmaların, kaderine dünyayı yönetmesi yazılan İmparator tarafından tespit edildiği ve halka empoze edildiği zorunlu bir devlet dini vardır. Doğru inanç ve sapıklığın tespitinde din kadar siyaset de etki edebilir. Tarihçiler, Hıristiyanlığın bu şekilde kurumsallaştırılmasına ve Kilise-Devlet ilişkilerinin böyle düzenlenmesine "Sezaro-Papizm" adını vermişlerdir.³²

Doğu'da Hıristiyanlık Bizans'ın kontrolünde bir devlet dini haline gelirken, Batı'da Papaların etkisinin büyük olduğu bir din anlayışıyla farklı bir gelişim göstermiştir. Bunun bir sonucu olarak, döneminde Batı'nın en yüksek dini otoritelerinden biri olan Milan Piskoposu Ambrose, Ruhani iktidarın cismani iktidara karşı bağımsızlığını ilan etmiştir.³³

İmparator Konstantin döneminde İstanbul, Doğu Roma İmparatorluğunun başşehri olmuştur. Bu yüzden, İstanbul'a "Yeni Roma" denilmeye başlanmıştır. 381'de, İmparator I. Theodos, ülkesindeki dini problemlere bir çözüm bulmak için topladığı konsilde, yeni başkent olan İstanbul'un Patriğinin konumunu belirlemiştir. Ona göre mademki İstanbul "Yeni Roma" diye kabul edilmiştir, o halde onun Patriğine de yeni bir konum kazandırılmalı ve yeri, Roma Piskoposundan (Papa) sonra birinci olmalıdır.³⁴

Yeni oluşumlar çerçevesinde, İstanbul Patriğinin Roma Piskoposuna göre konumu, net olarak Kadıköy konsilinde belirlenmiştir. Bu husus, Konsilin 28. Maddesinde ele alınmış ve her ne kadar Papa'ya birinci sırayı vermişse de, aynı zamanda "Yeni Roma" ve "Eski Roma" Piskoposlarını, yetki yönünden eşit konuma getirmiştir.³⁵ Zira bu madde, İstanbul Patriğine, Roma'daki Papa'da bulunan yetkilerin benzeri olarak, Anadolu'daki ve Trakya'daki bazı bölgelerin papazlarını tayin yetkisi sağlamış ve bir bakıma onları eşit konuma getirmiştir.³⁶ Papalık delegeleri, bu karara şiddetle itiraz etmelerine rağmen onu değiştirmeye muvaffak olamamışlardır. İşte Kadıköy konsilinde alınan bu karar, iki Kilise arasında tarih boyunca hüküm süren ve günümüzde de yankıları ve uzantıları

31. Vasiliev, age., 66-67.

32. Lemerle, age., 38; Auguste Bailly, Bizans Tarihi, Çev. Haluk Şahin, İstanbul tarihsiz, I/93.

33. Lemerle, age., 34.

34. Lemerle, age., 37.

35. Ostrogorsky, age., 55.

36. age., 131.

37. Voltaire, age., I/456.

devam eden düşmanlığın başlangıcı olmuştur.³⁷

Kadıköy konsilinin 28. Maddesi, Hıristiyan dünyasının bu iki kutpu arasında uzun yıllar tartışılmaya devam etmiştir. Doğu ve Batı Kiliseleri arasında meydana gelen bölünmenin, bundan başka sebepleri de şüphesiz vardır. Bunlardan biri de, Batı'da Papa Gregoir'in VII. Yüzyılda yaptığı reformdur. Birinci bölünme, Doğu Hıristiyanlığının yapısal özelliklerinin, sonuçları itibariyle de bütün Hıristiyan dünyası için oldukça önemlidir. Buna mukabil Papa Gregoir'in reformu da yapısal özellikleri bakımından Batı Hıristiyanlığının, sonuçları itibariyle de bütün Hıristiyan dünyası için büyük etkiler meydana getirmiştir. Gregoir'in reformu ile papalık, monarşik bir kurum haline getirilerek Papa, dünya Hıristiyanları üzerinde, sadece ruhani değil, cismani yönden de tam yetkiye sahip bir konuma getirilmek istenmiştir.³⁸ Papalığın bu şekilde iktidarı tamamen eline alması, Doğu'daki Antakya, İskenderiye ve Kudüs patriklerinin de yetkilerinin kısıtlanması anlamına gelmiş ve bu yüzden onların da Roma'ya karşı soğumalarına neden olmuştur. Ayrıca Papa, 800 yılında, Şarlman'a (Charlmange) taç giydirerek, onu Kutsal Roma İmparatorluğunun hakimi ilan etmiştir.³⁹ Böylece, Bizans imparatorunun İstanbul Patriğini destekleyip Roma Piskoposu (Papa) ile aynı yetkilere sahip hale getirmesine karşı, Papa da Şarlman'a tac giydirerek, onu Bizans İmparatoru ile aynı yetkilerle donatmıştır.

Doğu ve Batı Kiliselerinin ayrılışına sebep olan faktörlerden birisi de aralarındaki dil farklılığıdır. Doğu Kiliselerinde Grekçe, Batı kilisesinde ise, Latincenin hakim dil haline gelmesi, bu Kilise mensuplarını birbirlerini yeterince anlayamaz duruma düşürmüştür. Toplanan konsillerde, lisan farklılığı yüzünden yanlış anlamalar ortaya çıkmıştır.⁴⁰ Lisan farklılığı yüzünden, özellikle iman konusunda ortaya çıkan tartışmalarda, tarafların birbirini yanlış anlamalarından dolayı anlaşma imkanı büyük ölçüde azalmıştır. Bu yanlış anlamalar bazen önemli problemlere neden olmuştur.

Doğu ve Batı Kiliselerinde, teolojik konularda meydana gelen bölünmeye paralel olarak dini pratikler bakımından da farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Doğu kiliselerinde papazların evlenmelerine müsaade edilirken, Batı Kilisesinde Ruhban sınıfına evlenme yasağı getirilmiştir. Ekmek-Şarap ayininde (Evharistiya), Batı Kilisesinde mayasız ekmek, Doğu kiliselerinde ise mayalı ekmek kullanılması adeti yerleşmiştir. Farklılaşma, din adamlarının dış görünüşlerinde de etkili olmuş ve Doğu kiliselerinde,

38. Bk. Olivier Clement, "Ortodoksluk Mezhebi", Din Fenomeni, (Çeviren Mehmet Aydın), Konya 1992, 204.

39. Bailly, age., 1/181-182; Barker, age., 75; Pauparde, Le Papa, PUF, Paris 1980, 19.

40. Bkz. Martin Jugie, Le Schisme Byzantin, Paris 1941, 39-42.

41. Bkz. Elisabeth Behr- Siegel, "Le Schisme du 1054, Origines, Consequences, Perspectives Nouvelles", Supplement au S.O.P., Mart 1984, Nu. 86, s. 2.

papazların sakal bırakması, Batı Kilisesinde ise traş olması esas haline gelmiştir.⁴¹

Doğu Kiliseleri ile Batı Kilisesini ayıran en önemli sebep, "ve Oğul" anlamına gelen Latince "Filioque" kelimesinin, Batı Kilisesi tarafından iman esaslarına eklenmesi olmuştur. İznik konsolinde tespit edilen iman esaslarında, Yuhanna İncilindeki "Baba'dan çıkan Hakikat Ruh"⁴² ibaresinden hareketle, Kutsal Ruh'un yalnızca Baba'dan geldiği açıklanmıştır.

İznik konsolinde tespit edilen iman esaslarına VII. ve VIII. Yüzyıllarda İspanya'da "Filioque" takısı eklenmiş ve Kutsal Ruh'un hem Baba'dan hem de Oğul'dan geldiği belirtilmiştir. İspanya'da iman esaslarına bu kelimenin eklenmesi, dini zaruretlere çok mahalli kaygılardan ileri gelmiştir. Bölgede, Monoteist Tanrı anlayışına sahip olan Yahudilerden sonra, net bir tevhid inanışının temsilcisi Müslümanların da gelmesi, Tanrı anlayışı konusunda problemleri bulunan Hıristiyanları oldukça rahatsız etmiştir. Ayrıca, bir iç problem olan ve Hz. İsa'ya tanrılaştırmayı kabul etmeyen Arilere karşı, onun tanrılığını savunmak amacıyla "Filioque" kelimesi iman esaslarına eklenmiştir.⁴³

İspanya'da mahalli sebeplerden dolayı kredoya eklenen "Filioque" kelimesi, İmparator II. Henri'nin baskısıyla Pazar Ayininde okunan duaya Kilisece resmen eklenmiştir. 1014 yılında, Papa VIII. Benoit, "Kutsal Ruh'un hem "Baba"dan hem de "Oğul"dan geldiğini yani "filioque" ekini, iman esaslarına ilave etmeyi kabul etmiştir.⁴⁴ Batı Kilisesinin "Filioque" takısını eklemeyi ısrarla istemesi, Doğu Kilisesinin de buna karşı çıkması, Doğu Kilisesinin Oğul'u temsil ettiği (Piyer'in halefi, dolayısıyla İsa'nın vekili olarak) iddiasında bulunan Batı Kilisesine boyun eğmemek için direnmesi olarak algılananlar da çıkmıştır.⁴⁵

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız dini, kültürel ve siyasi anlaşmazlıklar yüzünden İstanbul ve Roma Kiliseleri arasındaki ilişkiler uzun süre askıda kalmıştır. Bu dönemde Hıristiyan dünyasının gündemini dini problemlere paralel olarak siyasi problemler de işgal etmiştir. İçerisinde önemli miktarda Grek kolonisi bulunan Sicilya'nın Normandlar tarafından işgal edilmeye başlanması, karşılıklı çıkarları bulunan iki taraf arasında bir yumuşama arayışını zaruri kılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, İstan-

42. Yuhanna, XV/26.

43. Behr-Siegel, agm., 5.

44. Martin Vincent, "Aspect Theologique du Filioque", Irenikon, Belgique 1989, LXII/36.

45. Bkz. Albert M. Bernard, "Katolik Mezhebi", Din Fenomeni, (Çeviren Mehmet Aydın), Konya 1992, 174.

bul ile ilişkilerini düzeltmek isteyen Roma, hem dini hem de siyasi anlaşmazlıkları çözmek gayesiyle, oraya bir heyet göndermiştir. Roma'yı ilgilendirdiği kadar Bizans'ı da doğrudan ilgilendiren konunun çözümü için İstanbul'a gelen heyet, aynı zamanda aralarında genel bir rahatsızlık sebebi olan dini farklılıkları da gidermek istiyordu.⁴⁶

Papa IX. Leon tarafından 1054 yılında İstanbul'a gönderilen Kardinal Umberto başkanlığındaki heyet, İstanbul Patriği tarafından kabul edilmiştir. Ancak Umberto, ortak bir nokta ve karşılıklı anlayış ortamı oluşturmaktan öte, Patriğin huzurunda uyulması gereken kurallara bile uymamış, ona karşı emredici bir tavır takınmıştır. Bu yüzden Patrik, onu bir daha huzuruna kabul etmemiştir. Patrikle görüşemeyen Umberto, 15 Temmuz 1054'te, Patrik ve diğer ileri gelen din adamlarını afroz ettiğini belirten bir belgeyi Ayasofya'da ilan etmiş ve İstanbul'dan ayrılmıştır.⁴⁷ Bunun üzerine İstanbul Patriği de bir sinod toplayarak Roma Kilisesini afroz etmiştir. Böylelikle, iki Kilise arasındaki anlaşmazlıklar, karşılıklı afrozlaşmaya kadar varmıştır.⁴⁸

1054 yılındaki karşılıklı afrozlaşma, Roma ve İstanbul Kiliseleri arasında cereyan etmiş, diğer Doğu Hıristiyan Kiliseleri bu konu ile doğrudan ilgilenmemişlerdir. Ancak; İslam'ın yayılışını önlemek amacıyla Anadolu ve Ortadoğu üzerine yapılan Haçlı Seferleri esnasında Kudüs ve Antakya'da Latin (Roma) kiliseleri kurulması, oralarda daha önceden varolan ve Havarilerce kurulduğuna inanılan kiliseler tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bunun neticesi olarak Doğu Kiliseleri, Roma ile ilişkilerini tamamen kesmişlerdir.⁴⁹

Doğu ve Batı Kiliselerinin bu afrozlaşmadan sonra ayrılmasını müteakip ise yine bu kiliseleri birleştirme çabaları, bütün bunlara rağmen devam etmiştir. Fakat hemen belirtelim ki; bu tarihten sonra meydana gelen olaylar, anlaşmazlıkları çözmekten çok aralarındaki uçurumu daha da derinleştirmeye neden olmuştur. Özellikle IV. Haçlı Seferi; bu konuda çok önemli sonuçlar doğurmuştur.

1204 yılında, Mısır'a gitmek üzere yola çıkan Haçlı Orduları, fikir değiştirerek İstanbul'a yönelmiş ve orada yaşayan Hıristiyanlara, aralarındaki inanç farklılıklarından dolayı büyük zulümler yapmıştır. Haçlı Ordusu, İstanbul'daki kutsal mekanlara büyük zarar vermiş, ikonları parçalamış, din adamlarını asmış, Doğu Hıristiyanlarınca aziz sayılan kişilerin mezarlarını yağlamış, oralardaki değerli eşyaları almıştır. Bununla da

46. Behr-Siegel, agm., 1-2.

47. Martin Jugie, 208-210.

48. Aydın, Hıristiyanlık, 26.

49. Behr-Siegel, agm., 2.50. Bkz. Clement, agm., 205.

50. Bkz. Clement, agm., 205.

yetinilmeyerek İstanbul'da bir Latin patrikliği kurulmuş ve halk, zorla Latinleştirilmeye çalışılmıştır.⁵⁰

1071 yılından itibaren Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra, zor durumda kalan Bizans Devleti yöneticileri, halka ve din adamlarına rağmen, Türklere karşı Batıların desteğini almak amacıyla Roma Kilisesinin isteklerine boyun eğmiş ve inanç konusundaki dayatmalarını kabul etme eğilimine girmiştir. Bu amaçla 1274 yılında toplanan Lyon konsilinde yumuşama sağlanmış ve 1431-1438'de Bale-Ferrare-Floransa konsilinde Batı Kilisesinin inanç konusundaki isteklerine İmparator ve Patriklik tarafından boyun eğilmiştir. Bu konsilde, Araf ve Evharistiya (Ekmek-Şarap Ayini) konularında anlaşma sağlanmış, Roma Kilisesinin piskoposuna Piyer'in halefi, İsa'nın gerçek vekili olarak Evrensel Kiliseyi yönetme yetkisi verildiği inancı kabul edilmiştir. Ancak; Bizans halkı ve ruhban sınıfının çoğunluğu, bu karara tepki göstermiştir. Türklere karşı Batı Hıristiyan dünyasının yardımını isteyen Bizanslılar, Türkleri yakından tanıdıktan ve Romalıların Haçlı Seferleri esnasında İstanbul'da yaptıklarını gördükten sonra, "İstanbul'da Latin şapkası görmektense Türk Sarığını tercih ederiz" sözü ile tepkilerini ifade etmişlerdir.⁵¹ 1453'te Türklerin İstanbul'u fethetmesi ile birlikte, Hıristiyanlar arasında birleşme imkanı ortadan kalkmış ve Monofizitlerden sonra, Ortodoksluk ve Katoliklik olmak üzere iki büyük mezhep daha ortaya çıkmıştır.

C. Protestanlığın Ortaya Çıkışı

Doğu ve Batı Kiliselerinin "Ortodoks" ve "Katolik" olarak ikiye ayrılmasından sonra Papalık, bir taraftan nüfuzunu arttırmaya devam etmiş, diğer taraftan da yaptığı inanç dayatmalarına karşı tepki ve itirazlara maruz kalmıştır. Bu dönemde Katolik Kilisesi, tespit ettiği inanç esaslarına uymayan görüş ileri sürenleri aforoz etmiş, hatta bilim alanında ileri sürülen yeni fikirleri dinsizlik olarak nitelemiştir. Bununla da yetinmeyerek, Katolik öğretiyeye uygun olmayan her türlü fikir ve inancı takip etmek ve cezalandırmak için Engizisyon mahkemelerini kurmuştur. Buna karşılık, XV. Yüzyılda İstanbul'un fethinden sonra, İslam'ın bilime ve bilim adamlarına verdiği önem, Hıristiyan dünyasında hayranlıkla karşılanmış ve onları yeni arayışlara sevk etmiştir. Aynı yüzyılın sonlarında yapılan coğrafi keşifler ve tercüme faaliyetleri, Grek-Romen sanatının yeniden canlanmasına yol açmış ve Rönesans (yeniden doğuş) ortaya çıkmıştır. Rönesans'tan sonra, Hıristiyanlar arasında dinde de reforma ihtiyaç olduğu fikri yayılmaya başlamıştır. Bu etkiler neticesinde, XVI. Yüzyılda Reform hareketleri, daha sonra da Protestan Kiliseleri ortaya çıkmıştır.

51. Dom Pierre Dumant, "Byzance apres Byzance: 1453-1953", Irenikon, Belgique 1953, XXVI/162; Siegel, agm., 3; Clement, agm., 205.

“Protestan” kelimesi, ilk defa 1529’da ortaya çıkmıştır. Bu tarihte toplanan Spire Meclisi’nde, azınlıkların dini durumunun çoğunluğun karar ile belirlenmek istenmesini, azınlıkta bulunan Luther yanlıları protesto etmiştir. Bu olaydan sonra Reformcular, “Protestan” olarak nitelendirilmeye başlanmıştır.⁵²

Reform hareketleri, her ne kadar XVI. Yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlamışsa da, belirtileri daha önceden hissedilmiştir. Bir çok kişi veya grup, Luther’dan önce, onun fikirlerinin benzerlerini savunmuş, ancak, Katolik Kilisesinin takıbatı neticesinde amaçlarına ulaşamamıştır. Mesela XII. Yüzyılda, Fransa’nın Güneyinde, Papalığın görüşlerini kabul etmeyen ve “Albililer” diye nitelenen bir grup ortaya çıkmıştır. 1209’da, Papa III. İnnocent, onlara karşı Haçlı Seferleri başlatmış, binlerce kişi yakılmak veya kılıçtan geçirilmek suretiyle öldürülmüştür.⁵³

Papalığın iman konusundaki dayatmalarına tepki olarak ortaya çıkanlardan biri de Lyonlu Pierre Valdo’dur. O, 1175 yılında, bütün mallarını hayır kurumlarına bağışlayarak kendisini dine adanmış ve yoksulluğu esas alan bir anlayış ortaya koymuştur. Onun fikirleri etrafında çok sayıda kişi toplanmıştır. O, Papa’nın ve ruhban sınıfının kullandıkları, yetkilere hakları olmadığını savunmuş. Araf’a inanmadığını açıklamıştır. Ayrıca, Hıristiyanların en önemli ayinlerinden biri olan Ekmek-Şarap Ayininde kullanılan ekmeğin ve şarabın, İsa’nın gerçekten etine ve kanına dönüşmediğini, bunların sadece simge olduğunu ileri sürmüştür. Tabii olarak onun fikirleri, Papalığın şimşeklerinin üzerine çevrilmesine yol açmıştır. 1488’de Waldo’nun fikirlerini devam ettiren Hıristiyanlara karşı Haçlı Seferleri düzenlenmiştir. Ancak; onların yaşadıkları bölgeler dağlık olduğu için tamamen yok edilmemişlerdir. XVI. Yüzyılda Protestanlığın ortaya çıkışı ile benzer fikirlerinden dolayı onların çoğu Protestanlara katılmıştır.⁵⁴

Papalığın tespit ettiği dogmalara karşı İngiltere’de de tepkiler ortaya çıkmıştır. John Wyclif (1320-1384), Roma Kilisesi’ne bağlı olmasına rağmen, Ruhban sınıfının kullandığı yetkilerle ilgili olarak İncillerde tek kelime bile bulunmadığını öne sürmüştür. Ayrıca o, Kilise’nin yanılmaz olduğu inancını, günah çıkarmayı ve kutsal emanetlere tapınmayı reddetmiştir.⁵⁵ Verdiğimiz bu bir kaç örnekten, Protestanlığın inançlarına benzer inançların, Protestanlığın başlatıcısı sayılan Luther’dan önce de Hıristiyanlar arasında bulunduğu anlaşılmaktadır.

52. Jean Boisset, *Histoire du Protestantisme*, PUF, Paris 1970, 11; Roger Mehl, *La Theologie Protestante*, PUF, Paris 1967, 249; Aydın, *Hıristiyanlık*, 129-130.

53. Bkz. Barker, age., 98.

54. Barker, age., 100.

55. Barker, age., 101-102.

Papalık kurumu, kendi içinde de sorunlar yaşamıştır. 1378-1415 yılları arasında hem Avignon'da hem de Roma'da ayrı ayrı Papalar hüküm sürmüş ve karşılıklı olarak afarozlaşmışlardır.⁵⁶ Ayrıca, bazı Papaların şahsiyetlerinin zayıf olması da, halk arasında Papalık kurumuna karşı güvensizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kilise'de, daha önceden bulunan ve günahların bedeli olan cezanın yapılacak bazı törenlerle veya başka kefareterle erteleneceği gibi, Kilise'ye bağış yapılarak elde edilecek Endüljansla da ödenebileceği inancı vardı. Bunu daha ileri götüren Papa IV. Sixtus, 1476'da, Araf'taki ruhlar için de Endüljans satın alınabileceğini açıklamıştır. Buna göre insanlar, ölen yakınlarının, Araf'ta bulunan ruhlarını Endüljans satın alarak azaptan kurtarabilecektir.⁵⁷ Daha sonra, Endüljanslar Kilise tarafından dini bir uygulamadan çok bir gelir kapısı haline getirilmiştir. Roma'da yapımına başlanan Saint Pierre Katedralinin masrafı için gerekli olan parayı temin etmek amacıyla Papa X. Leo (1523-1521), Endüljans satışını arttırmak için bir kampanya başlatmıştır. Bu kampanya, Almanya'da, Tetzl isimli bir keşiş tarafından tamamen din sömürüsüne dönüştürülmüştür. Tetzl, insanların geçmişlerinin ruhları için alacakları bağış belgesinin, onları tamamen kurtaracağını ilan etmiştir.⁵⁸ Hatta o, "paranız Kilise'nin kutusunda tınladığı an, ölmüş sevdiklerinizin ruhları azap yerinden kurtularak cennete doğru uçmaya başlar"⁵⁹ diyebilecek kadar uç noktaya gitmiştir.

Bir Alman İlahiyatçısı olan Luther, Papalığın bu uygulamalarına karşı halkın tepkisinin bir ifadesi olarak 1517 yılında, Wittenberg Sarayının kilisesinin kapısına, 95 maddelik iddialarını asmıştır.⁶⁰ Luther, insanların Endüljans satışı ile aldatıldıklarını, onların sahte tövbecarlığa itildiklerini açıklamıştır. Ayrıca Luther, günahları af yetkisinin Papa'ya değil, İsa'ya ait olduğunu, insanların kurtuluşunun, yaptığı hayır işlerine değil, İsa'ya imana bağlı olduğunu ileri sürmüştür.⁶¹ O, ayin dilinin sadece Latince olmasına ve Kilise'nin Kutsal Kitap yorumunu tekelinde bulundurmasına da itiraz etmiştir. Bu anlayışını pratiğe geçirmiş ve İncilleri Al-mancaya tercüme etmiştir.

Papalık, Luther'in bu hareketini, önceleri fazla ciddiye almamıştır. Ancak, Luther'in fikirleri, halk arasında taraftar toplamaya başlayınca onu

56. Bkz. Paul Pauparde, *Le Papa*, PUF, Paris 1980, 23-26; Barot, age., 16; Barker, 93-94.

57. Bkz. Richard Stauffer, *Reform*, Çev. Cem uhtaroglu, İstanbul 1993, 19.

58. Stauffer, age., 17-19; Barker, 112.

59. Boisset, age., 16; Barker, age., 112.

60. Bkz. Georgies Gasalis, *Luther et l'Eglise Confessante*, Bourges 1966, 69; Mehl, age., 247.

61. Bkz. Gasalis, age., 69-74; Stauffer, age., 20-23.

fikirlerinden döndürmek için büyük gayret göstermiştir. Fikirlerinden vazgeçmeyen Luther'in taraftarlarının sayısı artmaya devam etmiştir. Bunun üzerine Papalık, onu ve yandaşlarını 3 Ocak 1521'de afaroz etmiştir.⁶²

Luther'in hareketi, yeni bir mezhep ihdasına yönelik olmamıştır. O, Kilise'yi içten reforma tabi tutmak istemiştir. Ancak Papalığın hiç bir şekilde buna yanaşmaması, Luther'in başlattığı hareketin yeni bir mezhep olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çok kısa bir zamanda Almanya'nın büyük bölümü ve İskandinav ülkelerinin tamamına yakını daha sonra Luteryanizm olarak adlandırılacak mezhebe girmiştir.

Bu gelişmeler, başlangıçta reforma direnen Katolik Kilisesi'nde de etkisini göstermiştir. Papalık, Reformcuların iddialarında haklılık payının bulunduğu inananları ikna etmek için 1545'te Trente'de bir konsil toplamıştır. 1563 yılına kadar devam eden bu konsilde, Katolik Kilisesi'nin iman ve inayet konusundaki inancı net olarak ortaya konmuştur. Reform hareketlerine tepki olarak toplanmasından dolayı bu konsil, "Karşı Reform Konsili" olarak nitelendirilmiştir.⁶³

Luther'in başlattığı Reform hareketi, Avrupa'nın bir çok yerinde yeni reformcuların çıkmasına neden olmuştur. 1524 yılından itibaren Fransa'da Jean Calvin, İsviçre'de Ulrich Zwingli kendilerine özgü reform hareketlerini başlatmışlardır.⁶⁴ Zwingli, Reform hareketini Luther'den bağımsız olarak yürütmüştür. Vatandaşlarının, Papa'nın ordusunda paralı askerlik yapmalarına ve endüljans uygulamasına şiddetle karşı çıkmıştır. 1522'de, Zürih'te Roma Kilisesi'nden ayrılarak bağımsız bir topluluk kurmuştur.⁶⁵

Reform hareketini Fransa'da başlatan Calvin ise, Kilise'nin yönetimi konusunda diğer Reformculardan ayrı görüşler ileri sürmüştür. Onun öngördüğü sistemde, Kilise'nin yönetimi, papazlar ve laiklerden oluşan bir konseye verilmiştir. Kilise yönetimine laikleri katmasına rağmen o da, farklı inançlara müsamaha göstermemiştir. Calvin, kendi anlayışına göre Cenevre'de teokratik bir yönetim kurmuş, aykırı fikirlere sahip olanları şehirden kovmuştur. 1553'te, "teslis" dogmasını reddettiği için, Michael Servetus adlı bir bilgini yakıtarak öldürtmüştür.

Calvin'in önemli görüşlerinden biri de kader konusundadır. Ona göre insanın kurtuluşu, Tanrı'nın iradesine bağlıdır. Tanrı, yaratmadan

62. Stauffer, age., 29; Mehl, agm. 249.

63. Güngör, age., 27.

64. Bkz. Aydın, Hıristiyanlık, 133.

65. Barker, 117-118.

66. Bkz. Boisset, age., 57-58; Barker, age., 120-121.

önce insanın kaderini tespit etmiştir. İnsanların bazılarını kurtulmak üzere, diğerlerini de cehennemden mahvolmak üzere yaratmıştır.⁶⁶ Calvin'in başlattığı reform, İsviçre'de, Fransa'da, Macaristan'da ve Hollanda'da taraftar bulmuştur.⁶⁷

İngiltere'de daha sonra reforma yol açacak hareket, inanç konusundaki ihtilâflardan değil, Papalık ve İngiltere Kralı arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklanmıştır. Daha önce koyu bir Katolik olan VIII. Henry, siyasi nedenlerden dolayı evlendiği, ağabeyinin dul karısı Katherin'den boşanmak istemiştir. Ancak Papalık 1530'da, daha önceleri bazı durumlarda boşanma izni verdiği halde, onun bu isteğini reddetmiştir. Bunun üzerine VIII. Henry 1531'de, kendisini İngiltere Kilisesi'nin mutlak hakimi ilan etmiş ve 1532'de de Papalığa ödenen yıllık vergileri kaldırmıştır. Bu süreç devam etmiş ve 1549'da, İngiliz Kilisesi'nin inanç esaslarını ihtiva eden, Genel Dua Kitabı (Prayer Book) adlı kitap, inanç konusunda temel kabul edilerek Reform uygulamaya konulmuştur. Bu kitap, Katolik öğretiyi açık ifadelerle reddetmeden Reformcu görüşlere yer vermiş, ikisi arasında orta bir yol tutmuştur.⁶⁸ Böylelikle, uygulamada Katolik Kilisesine, inanç konularında ise Protestan kiliselere benzeyen ve "Anglikan Kilisesi" olarak adlandırılan yeni bir Hıristiyan mezhebi ortaya çıkmıştır.

Protestanlar, ana konularda ortak inançlara sahip olmalarına rağmen, aralarında tam bir inanç birliği oluşturamamışlardır. Hatta, daha önce, farklı inanç ve kanaatlere sahip olmalarından dolayı Katolik Kilisesi tarafından büyük zulümlere maruz kalmalarına ve bundan şikayet etmelerine rağmen Protestan Kiliseler (mezhepler), sonraları kendileri de birbirlerine karşı son derece acımasız olmuşlardır. 1520 yılından önce ortaya çıkan ve bebeklerin vaftizini geçerli saymayan Anabaptistlerden (yeniden vaftiz olanlar anlamında) bir çoğu, başka Protestanlar tarafından, suda boğdurmak suretiyle öldürülmüşlerdir.⁶⁹

XVI. Yüzyılın sonlarında Protestanlar bölünmeye devam etmiştir. Bu dönemde, İngiltere'de Anglikan Kilisesi'nden ayrılan bir grup, "Kongregasyonalist Kiliseler"i ortaya çıkarmıştır. Bu Kiliseler, özellikle mahalli kiliselerin otonomisine önem vermektedir. Amerika Birleşik Devletlerine ilk göç eden Hıristiyanlar, Kongregasyonalistlerdir.⁷⁰

XVII. yüzyılda, bebeklerin vaftizini kabul etmeyen ve vaftizin bütün vücudun suya batırılarak yapılmasını savunan Baptist mezhebi ortaya çıkmıştır. 1611 yılında Hollanda'da oluşan bir grup Londra'ya gelmiş ve

67. Barot, age., 17-18.

68. Bkz. Stauffer, age., 105-107.

69. Barker, age., 123.

70. Barot, age., 18.

orada Thomas Heiweys'in yönetimin bir topluluk kurarak Anglikan Kilisesinden ayrılmışlardır. Bu yüzden de Krallık yöneticileri tarafından onlara büyük baskılar yapılmıştır. Daha sonra da, bir kısmı İngiltere'de varlığını devam ettirmiş bir kısmı da Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiştir. Günümüzde de Baptistler A.B.D.'de etkin halde bulunmaktadır.⁷¹

Hıristiyanlar arasındaki bölünmeler, XVIII. Yüzyılda da devam etmiştir. Yüzyılın ortalarında İngiltere'de John Wesley yeni bir hareket başlatmıştır. O, şahsi dindarlığın önemi üzerinde durmuş ve bir ruhi hayat metodu tavsiye etmiştir. Görüşlerini yaymak için çok seyahatta bulunmuş, açık hava toplantıları düzenlemiş, duygusal konuşmalar yapmıştır. Onun bu hareketi sonunda, Anglikan Kilisesi'nden ayrılanların oluşturduğu yeni bir mezhep doğmuştur. John Wesley'in metoduna önem vermesinden dolayı bu mezhebe "Metodizm" adı verilmiştir. Günümüzde bu mezhep de, özellikle A.B.D.'de etkilidir.⁷²

Hıristiyanlar arasındaki bölünmeler, 1650'de Kuveykirların, 1830'da Mormonların, 1831'de Adventistlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde de, gerek bir mezhep şeklinde gerekse tarikata benzer topluluklar halinde bu ayrılmalar devam etmektedir.

Sonuç

Protestanlığın ortaya çıkışına kadar olan tarihi süreç içinde Hıristiyanlar arasında meydana gelen bölünmeleri ele aldığımız bu çalışmamızda, bölünme sebepleri olarak üç husus dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi "teslis" özellikle de teslisin ikinci uknumu olan İsa ile ilgilidir. Ariyusçuların, Nesturilerin ve Monofizitlerin ortaya çıkmasına, teslis inancının oluşum sürecinde meydana gelen tartışmalar neden olmuştur. Doğu ve Batı Kiliselerinin ayrılmasının en önemli sebebini de daha önce oluşan teslis inancına "filioque" (ve Oğul) kelimesinin eklenmesi sebep olmuştur. Teslis inancının karmaşıklığı ve akla uygun olmaması, tarihi süreç içinde Hıristiyanların bölünmesine en büyük etkiyi yapmıştır. Günümüzde de bu konuda tartışmalar devam etmekte ve teslis karşıtı mezhepler bulunmaktadır.

Hıristiyanlar arasındaki ikinci büyük bölünme sebebinin de Protestanlığın ortaya çıkmasında büyük rol oynadığı görülmektedir. İlk dönem bölünmelerine daha çok inanç konularının neden olmasına karşılık Protestanlık, yine inanç konusu olmasına rağmen, dünyevi yanı ağır basan

71. Bkz. Barker, ag, 165-166; Boisset, age, 87-8; Claude- Jean Bertrand, Les Eglises aux Etats-Unis, PUF, France 1975, 77-79.

72. Bkz. Boisset, 91-93; Barot, 18-19; Barker, 180-183.

problemlerden ortaya çıkmıştır. Günahların affı, Kilise'nin yönetimi gibi ihtilaf konuları, Kilise'de Ruhban Sınıfının oluşması ve bu sınıfın insanın kurtuluşu konusunda etki edip edemeyeceği meselesine bağlıdır. Luther'in de, Zwingli'nin de, Calvin'in de üzerinde önemle durduğu konu, Kilise'nin ve görevlilerinin insanın kurtuluşuna etki edip edemeyeceği meselesidir. Günümüzde de Hıristiyan mezhepleri arasında bu konuda tartışmalar yapılmakta ve yeni teoriler ileri sürülmektedir. Bu konulara bağlı olarak yeni gruplaşmalar ve mezhepler ortaya çıkmaktadır.

Hıristiyanların bölünme sebeplerinden en önemlisi ise, Kutsal Kitaplarında inanç konusunda müphem veya çelişkili sayılabilecek ifadelerin çok olması ve net olarak inanç esasların bulunmamasıdır. Üstelik bu kitaplar, Hz. İsa'dan çok az bir zaman sonra, Hıristiyanlar arasında, muamelelat konularında bile ayrılıkların bulunduğunu haber vermektedir. Çalışmamızın başında izah ettiğimiz Yahudi şeriatına uyulup-uyulmayacağı konusu, bunun bariz bir örneğidir.